

คำอธิบาย กฎหมายสมาคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติเกี่ยวกับกฎหมายลักษณะสมาคมไว้ในเอกเทศสัญญา ลักษณะที่ 23 เริ่มตั้งแต่มาตรา 1274 ถึงมาตรา 1297 รวม 24 มาตราด้วยกัน ซึ่งมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับลักษณะสำคัญของสมาคมว่ามีลักษณะอย่างไร การตั้งสมาคมจะต้องทำการจดทะเบียนกันอย่างไร และเมื่อตั้งสมาคมขึ้นมาแล้วจะมีวิธีการบริหารกันอย่างไรบ้าง ตลอดจนกล่าวถึงวิธีการเลิกสมาคมด้วยว่าจะทำอย่างไร รายละเอียดต่าง ๆ นี้ เราจะได้ศึกษากันดังต่อไปนี้

บทที่ 1

ลักษณะสำคัญของสมาคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1274 ได้บัญญัติไว้ว่า “อันว่าสัญญาตั้งสมาคมนั้น คือสัญญาซึ่งบุคคลหลายคนตกลงเข้ากัน เพื่อทำการอันใดอันหนึ่งร่วมกัน อันมิใช่เป็นการหาผลกำไรแบ่งปันกัน”

ศึกษาจากตัวบทนี้จะเห็นได้ว่า ลักษณะสำคัญของสมาคมจะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. สัญญาซึ่งบุคคลหลายคนตกลงเข้ากัน
2. เพื่อทำการอันใดอันหนึ่งร่วมกัน
3. การทำงานร่วมกันนี้มีได้หวังที่จะหาผลกำไรมาแบ่ง

ปันกัน

อธิบายหลักข้อ 1 มีสัญญาดตกลงกัน

สมาคมใด ๆ จะเกิดขึ้นได้ จะต้องเกิดมาจากการตกลงกันระหว่างบุคคลหลาย ๆ คนที่มีความคิดเห็นตรงกัน การตกลงกันที่จะทำงานร่วมกันนี้เราเรียกว่า สัญญา สัญญาระหว่างบุคคลหลายคน ซึ่งเราเรียกว่าผู้ริเริ่มตั้งสมาคมนี้มิได้มีกฎหมายบังคับว่าจะต้องเขียนเป็นหนังสือ ฉะนั้นการตกลงโดยปริยายก็ใช้ได้

สัญญาระหว่างผู้ริเริ่มตั้งสมาคมนี้จะต้องนำเอาหลักสัญญาทั่วไปมาใช้บังคับกล่าวคือ ผู้ที่ริเริ่มตกลงตั้งสมาคมกันนี้ จะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถกระทำนิติกรรมได้ตามกฎหมายคือมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์นั่นเอง สำหรับผู้เยาว์และผู้ไร้ความสามารถนั้นมีข้อบกพร่อง ไม่สามารถทำนิติกรรมให้สมบูรณ์ได้ ฉะนั้นจึงมีสมรรถภาพที่จะเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมได้ สำหรับหญิงมีสามีนั้นถือว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถสมบูรณ์ตามกฎหมายอยู่แล้ว และการเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมไม่เกี่ยวกับเรื่องเงินทองที่เป็นสินสมรสแต่ประการใด ฉะนั้นหญิงมีสามีสามารถที่จะเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมได้โดยไม่จำเป็นต้องได้รับอนุญาตจากสามีแต่ประการใด

สัญญาที่บุคคลหลายคนริเริ่มคิดตั้งสมาคมขึ้นมา นั้นจะต้องมีเจตนาที่จะกระทำการที่ถูกต้องตามกฎหมาย และสิ่งนั้นจะต้องไม่เป็นการพินินวิสัย หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชนแต่ประการใดด้วย ตัวอย่างเช่น มีสัญญาตกลงกันตั้งสมาคมฆ่าคน จึงทำไม่ได้เพราะเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายและขัดต่อศีลธรรม และความสงบสุขเรียบร้อยของประชาชน เป็นต้น

นอกจากนั้น การตกลงตั้งสมาคมนี้ ผู้ริเริ่มทั้งหลายจะต้องมีเจตนาเป็นอย่างเดียวกัน และต้องเข้าใจในวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายของการมาตกลงทำสัญญานี้ขึ้นมิใช่มีแต่เจตนา แต่เข้าใจในวัตถุประสงค์ของการตั้งสมาคมไปอีกอย่างหนึ่ง เช่นนี้ การแสดงเจตนาตกลงเช่นนั้นก็เป็นอันใช้ได้ ไม่มีผลทางกฎหมายที่จะผูกพันผู้แสดงเจตนาโดยหลงผิดนั้น ฉะนั้น ก่อนที่จะตกลงเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมใด ๆ ต้องพูดกันให้เข้าใจแจ่มแจ้งทุกแง่ทุกมุมของวัตถุประสงค์ของสมาคมที่จะตั้งขึ้นให้ถี่เสียก่อน เมื่อเข้าใจดีแล้วทั้งเจตนาและวัตถุประสงค์ ก็มาทำสัญญากันก่อตั้งเป็นสมาคมต่อไปได้

ผู้ริเริ่มทำสัญญาก่อตั้งสมาคมมีกี่คน

จากตัวบทมาตรา 1274 เขียนไว้ว่า ต้องมีบุคคลหลายคน มาร่วมทำสัญญาก่อตั้งสมาคมกัน มิได้กำหนดว่าหลายคนนั้น

เป็นที่คน ซึ่งต้องมากกว่าหนึ่งคนแน่ ๆ เมื่อดูตัวบทมาตราต่อไป คือมาตรา 1277 ทำให้เข้าใจได้ว่า คำว่าบุคคลหลายคนมาทำ สัญญาก่อตั้งสมาคมนั้น จะต้องไม่น้อยกว่า 3 คน มิฉะนั้นจะ ขอดจดทะเบียนจัดตั้งสมาคมไม่ได้ ฉะนั้นจึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า ถ้าจะเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมจะต้องรวมกันตั้งแต่ 3 คนขึ้นไปจึง จะดำเนินการได้

อธิบายหลักข้อ 2 ร่วมกันทำงาน

การที่บุคคลหลายคนริเริ่มทำสัญญาก่อตั้งสมาคมขึ้น มากก็เพื่อหวังที่จะเข้ามาดำเนินการร่วมกันตามวัตถุประสงค์ที่ ได้แสดงเจตนากันไว้ การเข้ามา ร่วมกันทำงานให้กับสมาคมนี้มี ลักษณะไม่เหมือนกับการเข้ามา ร่วมกันทำงานของห้างหุ้นส่วน หรือบริษัทในห้างหุ้นส่วนนั้น การร่วมกันของบรรดาผู้ถือหุ้น หมายความว่า ร่วมทั้งส่วนได้ส่วนเสีย ส่วนบริษัทก็คล้ายกับ ห้างหุ้นส่วน คือผู้ถือหุ้นของบริษัทก็หวังที่จะได้กำไร และถ้า บริษัทขาดทุนก็ยอมเสียเพียงเท่าที่ยังจ่ายค่าหุ้นไม่ครบเท่านั้น แต่สำหรับการร่วมกันในการดำเนินงานของสมาคม บรรดาผู้ เป็นสมาชิกมีแต่การร่วมกันเฉพาะในการบริหารงานของ สมาคม ให้ดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่จดทะเบียนไว้เท่านั้น ส่วนได้ส่วนเสียที่สมาคมจะมีได้นั้น บรรดาสมาชิกไม่ต้อง เกี่ยวข้องและไม่ต้องรับผิดชอบแต่ประการใด ๆ ทั้งสิ้น

อธิบายหลักข้อที่ 3 มิได้หวังกำไร

หลักเกณฑ์ข้อที่ 3 คือมิได้หวังกำไรนี้ เป็นหลักเกณฑ์ที่ สำคัญที่สุด และแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสมาคม กับห้างหุ้นส่วน และบริษัทอย่างชัดเจน กล่าวคือว่า การตั้ง สมาคมขึ้นมานั้น ก็เพื่อดำเนินกิจการให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่ได้จดทะเบียนไว้ และเมื่อมีรายได้ขึ้นมา รายได้จำนวน นี้ก็ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของสมาคม บรรดาผู้เป็นสมาชิกของ สมาคม ไม่มีสิทธิที่จะมาขอแบ่งเงินปันผลเพื่อหวังที่จะได้กำไร จากการกระทำการนั้น ๆ ได้ ถ้าทุกคนหวังที่จะแสวงหากำไร จากการดำเนินงานของสมาคม ก็มีใช้สมาคมตามประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับนี้เท่านั้น

บทที่ 2

การจดทะเบียนสมาคม และข้อบังคับของสมาคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1275 ได้บัญญัติไว้ว่า “บรรดาสมาคมต้องมีข้อบังคับและต้องจดทะเบียน”

การจดทะเบียน

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 72 ได้บัญญัติไว้ว่า “สมาคมเป็นนิติบุคคลประเภทหนึ่ง” การมีสภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายนั้นจะต้องทำการจดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมายก่อน ฉะนั้นมาตรา 1275 จึงได้บัญญัติไว้ชัดเจนว่า ถ้าจะตั้งสมาคมต้องทำการจดทะเบียนให้เรียบร้อยเสียก่อน เพราะเมื่อสมาคมจดทะเบียนเรียบร้อยแล้ว กฎหมายถือว่าสมาคมนั้นมีสภาพทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลคนหนึ่งที่มีความสามารถจะทำนิติกรรมสัญญากับใคร ๆ ได้ทั้งสิ้น ซึ่งเรียกว่านิติบุคคล

วิธีการจดทะเบียน

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1277 ได้บัญญัติว่า “การขอจดทะเบียนสมาคมนั้นต้องทำเป็นหนังสือและต้องมีสมาชิกของสมาคมลงลายมือชื่อไม่น้อยกว่า 3 คน กับต้องมีข้อบังคับของสมาคมส่งไปด้วย 3 ฉบับ”

จากมาตรานี้ จะเห็นได้ว่า เมื่อผู้เริ่มก่อการตั้งสมาคมได้ทำสัญญาตกลงที่จะตั้งสมาคมขึ้นมาแล้ว ก็จะต้องดำเนินการต่อไปนี้คือ ไปจดทะเบียนสมาคมต่อเจ้าพนักงานของรัฐต่อไป

วิธีการจดทะเบียนสมาคมนั้นต้องทำดังนี้

1. ต้องทำหนังสือขออนุญาตจดทะเบียน
2. ลงลายมือชื่อของสมาชิกไม่น้อยกว่า 3 คน
3. ต้องนำส่งข้อบังคับของสมาคม 3 ฉบับพร้อมไปด้วย

อธิบายข้อ 1 การทำหนังสือขออนุญาตจดทะเบียนสมาคมนั้น ถ้าเป็นสมาคมที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ก็ต้องยื่นต่อกองวัฒนธรรม

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ แต่ถ้าเป็นสมาคมที่ตั้งอยู่ในต่างจังหวัดก็ต้องยื่นต่อที่ว่าการอำเภอในท้องที่ที่สำนักงานใหญ่ของสมาคมนั้นตั้งอยู่

อธิบายข้อ 2 ในหนังสือขออนุญาตจดทะเบียนสมาคมจะต้องมีสมาชิกลงลายมือชื่อเป็นผู้ริเริ่มก่อการ อย่างน้อย 3 คน เหตุผลที่ให้มีสมาชิกลงลายมือชื่อนี้ ก็เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจให้ทางราชการเห็นว่า มีใครบ้างและอาชีพอะไรที่เข้ามาดำเนินการในสมาคมที่ขอจัดตั้งนี้

อธิบายข้อ 3 พร้อมกับที่ยื่นหนังสือขออนุญาตจดทะเบียนจัดตั้งสมาคมผู้ริเริ่มทั้ง 3 คน จะต้องนำส่งข้อบังคับของสมาคมรวม 3 ฉบับ ให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาในการอนุญาต และเพื่อให้เจ้าหน้าที่ทราบว่ สมาคมที่ขออนุญาตนี้มีวัตถุประสงค์เป็นอย่างไร และจะมีรัฐดำเนินการอย่างไรบ้าง

ข้อบังคับของสมาคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1276 ได้บัญญัติว่า “อ่านข้อบังคับของสมาคมนั้น อย่างน้อยต้องระบุข้อความที่กล่าวต่อไปนี้คือ

1. ชื่อสมาคม
2. วัตถุประสงค์ของสมาคม
3. ที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่ของสมาคม
4. ระเบียบวิธีรับสมาชิกเข้าสมาคม และระเบียบวิธี

กำจัดสมาชิกออกจากสมาคม

5. ระเบียบวิธีจัดการสมาคม โดยมีกรรมการ หรือวิธีอื่นใด

จากตัวบทมาตรานี้ จะเห็นได้ว่ากฎหมายได้กำหนดรายละเอียดของข้อบังคับของสมาคมไว้ว่าจะต้องมีข้อความทั้ง 5 ข้อนี้ เป็นหลักใหญ่ ส่วนสมาคมใดอาจจะเขียนรายละเอียดเพิ่มเติมมากกว่านี้ก็ไม่เป็นการขัดต่อกฎหมายแต่อย่างใด

อธิบายชื่อสมาคม สมาคมทุกสมาคมต้องมีชื่อไว้เรียก

ให้เป็นที่เข้าใจว่าหมายถึงสมาคมใด การตั้งชื่อสมาคมนั้นก็สุดแล้ว แต่บรรดาสมาชิกที่ลงชื่อยื่นขอจดทะเบียนจะระบุไว้ แต่ไม่ควรจะเหมือนกับชื่อของสมาคมอื่น ๆ ที่ได้จดทะเบียนไว้ก่อนแล้ว เวลายื่นขอจดทะเบียน นายทะเบียนจะเป็นคนตรวจตรา ดู ถ้าเหมือนกันจะไม่รับจดทะเบียนให้

อธิบายวัตถุประสงค์ของสมาคม เวลานำหนังสือไปขอยื่นจดทะเบียนสมาคมต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ในหนังสือนั้นจะต้องระบุวัตถุประสงค์ของสมาคมลงไปด้วยว่า จะทำกิจการใดบ้าง ระวังไว้ด้วยว่าวัตถุประสงค์ที่ขอจดทะเบียนนั้นจะต้องไม่เป็นการผิดต่อกฎหมาย ไม่เป็นการฝ่าฝืน หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ถ้าวัตถุประสงค์ไม่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว นายทะเบียนจะไม่รับจดทะเบียนให้ตีไม่ตี ผู้ที่นำหนังสือไปจดทะเบียนอาจจะถูกจับกุมได้

อธิบายที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่ของสมาคม สมาคมต้องมีที่ตั้งสำนักงานเพื่อการทำงานและติดต่อ ฉะนั้น เวลานำยื่นหนังสือเพื่อขอจดทะเบียน จะต้องแจ้งไว้ด้วยว่าสำนักงานแห่งใหญ่ของสมาคม อยู่ ณ เลขที่ ถนน ตำบล อำเภอ และจังหวัดไหน ถ้าไม่รู้ว่าสำนักงานอยู่ ณ ที่ใด นายทะเบียนจะไม่รับจดทะเบียนให้ เพราะเวลามีข้อราชการจะติดต่อไม่รู้จะติดต่อที่ไหน

อธิบายระเบียบวิธีการรับสมาชิกเข้าสมาคม และระเบียบวิธี

กำจัดสมาชิกออกจากสมาคม

ในข้อบังคับของแต่ละสมาคม จะมีข้อความเกี่ยวกับระเบียบวิธีรับสมาชิกเข้าสมาคม และระเบียบวิธีกำจัดสมาชิกออกจากสมาคมอยู่ด้วยเสมอ

การรับสมาชิก

ในระเบียบวิธีรับสมาชิกเข้าสมาคมนั้นส่วนมากจะเขียนกำหนดคุณสมบัติของผู้เป็นสมาชิกเป็นสิ่งสำคัญว่า บุคคลใดบ้างที่จะสามารถเข้ามาเป็นสมาชิกของสมาคมนั้น ๆ ได้ อย่างเช่นสงฆบาลฉินห์แก้ว โรงเรียน วิทาลัย หรือมหาวิทยาลัยใด ผู้เป็นสมาชิกก็ต้องมีคุณสมบัติเคยเป็นนักเรียน นักศึกษาจาก

แหล่งศึกษานั้น ๆ มิใช่ ใคร ๆ ก็สมัครเป็นสมาชิกได้ แต่ที่เห็นกันมาในทางปฏิบัติ สมาคมต่าง ๆ จะกำหนดประเภทของสมาชิกออกเป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ

ประเภทสมาชิก

1. **ประเภทสามัญ** ซึ่งหมายความถึงบรรดาสมาชิกที่เป็นเนื้อแท้ของสมาคมจริง ๆ เช่น สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย สมาชิกประเภทนี้ก็คือบรรดาผู้ที่เคยศึกษาจากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยนั่นเอง

2. **ประเภทวิสามัญ หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าประเภทสมทบ** บรรดาสมาชิกประเภทนี้ต่างกับประเภทสามัญ กล่าวคือไม่ได้จบจากสถาบันนั้น ๆ ดังเช่นตัวอย่างในประเภทสามัญ แต่บรรดาสมาชิกประเภทนี้มักจะเข้าร่วมติดต่อสมาคมด้วยในทางปฏิบัติ สมาคมต่าง ๆ จะกำหนดสมาชิกประเภทนี้ไว้เพื่อหวังเอาชื่อเสียงของบุคคลภายนอก หรือเพื่อต้องการขยายสมาคมให้กว้างขวางเป็นที่รู้จักของวงสังคมภายนอกต่อไป

3. **ประเภทกิตติมศักดิ์** สมาชิกประเภทนี้ก็เช่นเดียวกัน มิได้เป็นเนื้อแท้ของสมาคมอย่างประเภทสามัญ แต่เป็นบุคคลภายนอกที่มีชื่อเสียง หรือมีอำนาจมีอิทธิพลไม่ว่าในวงราชการหรือวงการค้าธุรกิจ ผู้ริเริ่มก่อตั้งสมาคมมีความเห็นว่า ถ้าได้บุคคลประเภทนี้เข้ามาเป็นสมาชิกแล้ว จะทำให้สมาคมที่จะตั้งขึ้นมาี้เจริญ และตั้งในวงการแน่ ๆ จึงได้กำหนดสมาชิกประเภทนี้ไว้ และในการเข้าเป็นสมาชิกประเภทนี้นั้น มิใช่บุคคลเหล่านี้อยากเข้ามาสมัครด้วยตัวเองหรอก แต่ทางสมาคมมีส่วนจะต้องทำหนังสือขอเชิญบุคคลผู้ทรงเกียรติเหล่านี้ให้เข้ามาเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์โดยหลักมารยาทและธรรมเนียมประเพณี เมื่อผู้ใดได้รับเชิญให้เข้ามาเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ก็จะตอบรับยินดีรับเชิญทั้งนั้นและเป็นที่น่าซัดว่า เมื่อบุคคลเหล่านี้เข้ามาเป็นสมาชิกสมาคมใดบุคคลเหล่านี้ก็ยินดีที่จะช่วยสมาคมนั้นเต็มที่ทุก ๆ ทาง เพื่อชื่อเสียงและเกียรติยศของตนเองด้วย

การออกจากสมาชิก

ในข้อบังคับของสมาคมทุกสมาคมนอกจากจะวางระเบียบการเข้าเป็นสมาชิกแล้ว ก็วางระเบียบการหมดสภาพของการเป็นสมาชิกด้วย มิใช่อยู่ที่ ๆ หมั่นใส่ขึ้นมากับขั้วออกจากสมาชิกไปเช่นนี้ ทำไม่ได้ ส่วนมากข้อบังคับของแต่ละสมาคมจะกำหนดการหมดสภาพของสมาชิกไว้คล้าย ๆ กัน ซึ่งพอกำหนดได้ว่า สมาชิกจะสิ้นสภาพโดยการตายของตัวสมาชิก การลาออกจากการเป็นสมาชิกการตกเป็นผู้ไร้ความสามารถของสมาชิก และสมาชิกอาจจะสิ้นสภาพโดยการถูกลบชื่อออกจากสมาชิกได้ เช่นสมาชิกไปกระทำผิดคดีอาญา ทางสมาคมเห็นว่า เป็นที่เสื่อมเสียชื่อเสียงต่อสมาคมก็อาจจะเสนอให้มีการลบชื่อออกจากการเป็นสมาชิกก็ได้

วิธีรับสมาชิก

ส่วนมากข้อบังคับจะกำหนดไว้ให้ผู้สมัครเป็นสมาชิกให้ยื่นใบสมัครบอกที่อยู่อาชีพ ต่อเลขาธิการของสมาคม เมื่อเลขาธิการของสมาคมรับใบสมัครไว้แล้วก็จะนำเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการพิจารณาว่าจะรับบุคคลผู้นี้เป็นสมาชิกหรือไม่ และอยู่ในประเภทใดเมื่อมีประชุมคณะกรรมการลงมติรับเข้าเป็นสมาชิก แล้วก็ให้เลขาธิการรับทำหนังสือแจ้งไปให้ผู้สมัครนั้นทราบโดยเร็วเพื่อให้มาชำระค่าเข้าเป็นสมาชิก และค่าบำรุงประจำเดือน หรือประจำปีต่อไป และนับแต่นั้นก็ถือว่าผู้นั้นเป็นสมาชิกของสมาคมแล้ว

อธิบายระเบียบวิธีจัดการสมาคมโดยมีคณะกรรมการ
หรือวิธีอื่นใด

ในข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดการบริหารงานของสมาคมโดยให้มีคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารงานของสมาคมแทนของสมาชิกทั้งหลายที่ไม่ได้รับการแต่งตั้ง ส่วนมากคณะกรรมการของสมาคมก็เลือกมาจากบรรดาสมาชิกทั้งหลายนั่นเอง

วิธีแต่งตั้ง จำนวนของคณะกรรมการ และเวลาที่จะอยู่ในตำแหน่งเหล่านี้ จะกำหนดไว้ในข้อบังคับทุกประการ

บทที่ 3

อำนาจของนายทะเบียนที่รับจดทะเบียน

ในปัจจุบันนี้ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ โดยกองวัฒนธรรมจะเป็นผู้รับยื่นเรื่องราวขอจดทะเบียนเป็นสมาคมจากผู้เริ่มก่อตั้งสมาคม เมื่อได้รับยื่นหนังสือขอจดทะเบียนพร้อมกับข้อบังคับของสมาคม 3 ฉบับ ตามมาตรา 1277 แล้วทางกองวัฒนธรรมจะตรวจดูว่าหลักฐานครบถ้วนแล้วหรือไม่ ถ้าครบถ้วนแล้วทางกองวัฒนธรรมกรมการศาสนา จะส่งเรื่องทั้งหมดไปให้กองบังคับการตำรวจสันติบาลเป็นผู้ดำเนินการเช็คหรือตรวจสอบประวัติของผู้เริ่มก่อการต่อไป เมื่อสันติบาลได้ทำการตรวจสอบประวัติ และเห็นว่าเป็นบุคคลที่ไม่เป็นภัยต่อสังคม และสมาคมนี้ตั้งขึ้นมาก็ไม่ขัดต่อกฎหมาย หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน แล้ว ทางสันติบาลก็จะส่งเรื่องกลับคืนมาให้กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา ซึ่งจะดำเนินการให้อธิบดีกรมการศาสนา เป็นผู้เซ็นขออนุมัติให้จัดตั้งสมาคมตามที่ยื่นหนังสือขอได้หลังจากได้รับหนังสืออนุมัติให้จัดตั้งสมาคมได้แล้ว ผู้ก่อตั้งสมาคม จะต้องนำหนังสือนี้กลับไปให้กองบังคับการตำรวจสันติบาลต่อไป เพื่อขอจดทะเบียนเป็นสมาคมต่อไป เจ้าพนักงานตำรวจที่ได้รับแต่งตั้งในการจดทะเบียนสมาคมนี้ จะเป็นนายทะเบียนคอยควบคุมดูแลการจดทะเบียนให้ถูกต้องว่าจะมีข้อความเหล่านี้ครบหรือไม่ คือ

1. ชื่อสมาคม
2. วัตถุประสงค์ของสมาคม
3. ที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่ของสมาคม
4. ชื่อสำนัก และอาชีพของบรรดาบุคคลซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดการ

เมื่อนายทะเบียนตรวจดูแล้วว่ามีรายการครบถ้วน ทั้ง 4 ข้อทุกประการ นายทะเบียนก็จะจดทะเบียนให้เป็นสมาคม ที่ถูกต้องตามกฎหมายต่อไป

เมื่อได้จดทะเบียนสมาคมแล้ว นับแต่นั้น สมาคมก็ถือว่า ได้ตั้งขึ้นเป็นนิติบุคคลต่างหากจากบุคคลทั้งหลายที่รวมเข้าอยู่ในนั้นและทางนายทะเบียนจะต้องมอบใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนให้แก่สมาคมนั้น 1 ฉบับด้วย

ปัญหาถ้านายทะเบียนไม่จดทะเบียน

สาเหตุที่นายทะเบียนไม่รับจดทะเบียนก็เพราะหลักฐานต่าง ๆ ไม่ครบถ้วน หรือถ้าหลักฐานครบ แต่คุณสมบัติของผู้ก่อการเป็นบุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม หรือวัตถุประสงค์ของสมาคมขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน นายทะเบียนก็จะไม่รับจดทะเบียนให้

เมื่อนายทะเบียนไม่รับจดทะเบียนให้แก่สมาคมใด นายทะเบียนต้องแจ้งเป็นหนังสือไปยังผู้ขอตั้งสมาคม ถ้าผู้ขอตั้งสมาคมไม่พอใจในคำวินิจฉัยของนายทะเบียนก็มีสิทธิยื่นอุทธรณ์ไปยังรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยภายใน 15 วันนับแต่วันที่ได้รับหนังสือบอกไม่รับจดทะเบียนจากนายทะเบียน ให้ถือคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีมหาดไทยเป็นที่สุด (ดูมาตรา 1280)

ประชาชนขอตรวจเอกสารได้

มาตรา 1281 บัญญัติให้ประชาชนที่มีความสนใจในสมาคมใด มีสิทธิที่จะยื่นขอตรวจเอกสารของสมาคมนั้น ๆ ที่นายทะเบียนเก็บรักษาไว้ได้ หรือถ้าประสงค์จะได้ใบสำคัญของการจดทะเบียน หรือสำเนาเอกสารอย่างหนึ่งอย่างใดของสมาคมนั้น ก็จะขอให้นายทะเบียนคิดเป็นสำเนาเต็มความหรือคัดย่อแต่เนื้อความ และให้มีการเซ็นชื่อรับรองก็ได้ทั้งสิ้น แต่จะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้รัฐตามที่กำหนดไว้ด้วย

การแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมข้อบังคับของสมาคม

มาตรา 1283 บัญญัติว่า “ถ้ามิได้มีข้อบังคับของสมาคม บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นห้ามมิให้แก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติม

ข้อบังคับของสมาคมนอกจากที่ประชุมสมาชิกของสมาคมจะ
ได้ลงมติแก่การนั้น เป็นเสียงข้างมาก

อนึ่ง ต้องส่งสำเนาข้อบังคับที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่ม
เติมใหม่เช่นนั้น 3 ฉบับ ไปจดทะเบียนภายใน 14 วัน นับตั้งแต
วันที่ได้ลงมติ”

จากบทบัญญัติมาตรานี้หมายความว่าถ้าจะมีการ
เปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมข้อบังคับของสมาคม ควรจะเขียน
กำหนดไว้ในข้อบังคับของสมาคมไว้ด้วยว่า ให้อำนาจผู้ใดเป็นผู้
ที่สามารถทำการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม แก้ไขได้ ถ้าเขียนกำหนด
ไว้เช่นนี้แล้วผู้ที่ข้อบังคับให้อำนาจไว้ก็สามารถทำได้ แต่ถ้า
ข้อบังคับไม่ได้กำหนดให้อำนาจผู้ใดเป็นผู้ที่ทำการได้แล้ว
ถ้าสมาคมมีความประสงค์ที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติม
ข้อบังคับให้ทันสมัยยิ่งขึ้นก็ทำได้เหมือนกันโดยนำเรื่องนี้ให้
ที่ประชุมใหญ่ของบรรดาสมาชิกของสมาคมเป็นผู้ลงมติว่าจะให้
เปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือเพิ่มเติมข้อบังคับหรือไม่ โดยใช้เสียงข้าง
มากเป็นเกณฑ์ตัดสิน

เมื่อข้อบังคับข้อใดของสมาคมได้ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไข
หรือเพิ่มเติม แล้วทางสมาคมจะต้องนำไปจดทะเบียนต่อนาย
ทะเบียนเสียภายใน 14 วัน นับแต่วันที่ลงมติกันพร้อมกับต้องนำ
ส่งสำเนาข้อบังคับที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมใหม่รวม
3 ฉบับด้วย

วิธีการเปลี่ยนตัวผู้จัดการ

นอกจากการเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือเพิ่มเติมข้อบังคับ
ของสมาคมแล้ว ถ้าบรรดาสมาชิกไม่พอใจตัวผู้จัดการสมาคม
ก็สามารถลงมติกันเพื่อขอเปลี่ยนได้ และต้องนำไปจดทะเบียน
ต่อนายทะเบียนภายใน 14 วัน ถ้านายทะเบียนไม่เห็นชอบด้วย
ในการเปลี่ยนแปลงตัวผู้จัดการ (คณะกรรมการ) นายทะเบียน
จะไม่ยอมรับจดทะเบียนเปลี่ยนตัวบุคคลให้ก็ได้ ถ้าสมาคมไม่พอ
ใจนายทะเบียนในเรื่องนี้ต้องอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีมหาดไทยภายใน
15 วัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้งไม่ยอมรับจดทะเบียนเปลี่ยนแปลง

จากนายทะเบียน และให้ถือคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีมหาดไทย
เป็นที่สุด

ข้อสังเกต

ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือเพิ่มเติมข้อบังคับของ
สมาคมเมื่อนำไปจดทะเบียนภายใน 14 วันต่อนายทะเบียนแล้ว
นายทะเบียนต้องรับจดทะเบียนเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือเพิ่มเติม
ให้จะมาค้ำนไม่ได้ ไม่เหมือนกับการเปลี่ยนตัวผู้จัดการหรือ
คณะกรรมการที่นายทะเบียนคัดค้านได้ แต่ก็มีกรอุทธรณ์ต่อ
รัฐมนตรีมหาดไทยได้เหมือนกัน

บทที่ 4

วิธีบริหารงานของสมาคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1285 บัญญัติว่า “บรรดาบุคคลซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดการนั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้แทนของสมาคมในกิจการอันเกี่ยวกับบุคคลภายนอก”

จากตัวบทมาตรานี้จะเห็นได้ว่า การบริหารงานของสมาคมให้ดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่จดทะเบียนไว้ นั้น จะกระทำได้โดยคณะกรรมการหรือคณะผู้จัดการ ซึ่งบรรดาบุคคลเหล่านี้จะได้รับการแต่งตั้งมาจากบรรดาผู้เป็นสมาชิกของสมาคมนั้น ๆ

การบริหารงานของสมาคมมีลักษณะคล้ายคลึงกับการบริหารงานของห้างหุ้นส่วนบริษัท กล่าวคือ แยกออกได้ 2 ประเภท

1. การดำเนินการจัดการโดยตรง
2. การดำเนินการในการจัดการดูแลครอบงำ

การจัดการโดยตรง

การบริหารงานโดยตรงนี้ กระทำโดยคณะกรรมการหรือคณะผู้จัดการของสมาคมซึ่งบุคคลเหล่านี้จะได้รับเลือกมาจากบรรดาสมาชิกของสมาคม คณะกรรมการมีหน้าที่บริหารงานจัดการดำเนินการทุกอย่างให้งานของสมาคมดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่ได้จดทะเบียนไว้ และเมื่อดำเนินการได้ไปแล้ว กิจการต่าง ๆ นั้นย่อมผูกพันสมาคมต่อไป คณะกรรมการไม่ต้องรับผิดชอบแต่ประการใด เว้นเสียแต่คณะกรรมการได้กระทำไปเกินขอบเขตวัตถุประสงค์อย่างนี้ต้องรับผิดชอบส่วนตัว เหตุผลก็เพราะคณะกรรมการเป็นเพียงผู้แทนของสมาคมซึ่งเป็นนิติบุคคลนั้น เมื่อกระทำการใดถูกต้องวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลนั้นแล้ว การนั้น ๆ ย่อมผูกพันนิติบุคคลที่เป็นตัวการทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากตัวบทมาตรา 1286 ก็ได้บัญญัติไว้ว่า ความเกี่ยวพันในระหว่างสมาคมกับบุคคลซึ่งได้รับมอบหมายเป็นผู้จัด

การกีดกัน กับบุคคลภายนอกกีดกัน ท่านให้บังคับตามบทบัญญัติแห่ง ประมวลกฎหมายนี้ว่าด้วยตัวแทน

คณะกรรมการของสมาคมมีหลายคนปกติแล้วจะแบ่ง แยกหน้าที่กันทำ ซึ่งตำแหน่งต่าง ๆ นี้จะต้องกำหนดไว้ในข้อ บังคับด้วยเช่น

1. ตำแหน่ง นายกสมาคม
2. ตำแหน่ง เลขาธิการสมาคม
3. ตำแหน่ง นายทะเบียนสมาคม
4. ตำแหน่ง ประธานสัมพันธ์สมาคม
5. ตำแหน่ง สวัสดิการสมาคม
6. ตำแหน่ง ปฏิคมสมาคม
7. ตำแหน่ง เจริญญิกสมาคม
8. ตำแหน่ง สาราณียกร
9. ตำแหน่ง กรรมการอื่น ๆ ที่เห็นสมควร

การจัดการโดยทางอ้อม

เมื่อสมาคมมีคณะกรรมการดำเนินงานบริหารสมาคม แล้วบรรดาสมาชิกทั้งหลายของสมาคมที่ไม่ได้เป็นกรรมการ ทางกฎหมายก็ถือว่ามีส่วนได้เสียในสมาคมนั้นเหมือนกัน เปรียบ เหมือนเป็นผู้บริหารอีกคณะหนึ่ง ซึ่งไม่ได้บริหารงานโดยตรง แต่มีหน้าที่คอยดูแลให้คำแนะนำปรึกษาให้คณะกรรมการของ สมาคมบริหารงานไปโดยเรียบร้อยและอยู่ในเป้าหมาย หรือ วัตถุประสงค์ที่จัดทะเบียนไว้

บรรดาสมาชิกที่มีหน้าที่ดูแลครอบงำการจัดการของ คณะกรรมการสมาคมนี้ มีสิทธิที่จะขอเข้าตรวจตราความเป็น อยู่แห่งกิจการ และทรัพย์สินของสมาคมได้ นอกจากนั้นสมาชิก ยังมีสิทธิอื่น ๆ ตามที่ข้อบังคับของสมาคมเขียนไว้ด้วย เช่น สิทธิเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการ และยังมีสิทธิร้องขอต่อ ศาลให้เพิกถอนมติต่าง ๆ ที่คณะกรรมการได้ลงมติฝ่าฝืนข้อ บังคับของสมาคม หรือฝ่าฝืนกฎหมายได้โดยต้องร้องขอภายใน 1 เดือน นับแต่วันที่ลงมติในเรื่องนั้น ๆ

บทที่ 5 ความเกี่ยวพันระหว่างสมาคมกับบุคคลภายนอก

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1285 ได้บัญญัติ “บรรดาบุคคลซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดการนั้น ได้ชื่อว่า เป็นผู้แทนของสมาคมในกิจการอันเกี่ยวกับบุคคลภายนอก”

และมาตรา 1286 ได้บัญญัติว่า “ความเกี่ยวพันในระหว่างสมาคมกับบุคคลซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดการก็ดี กับบุคคลภายนอกก็ดี ท่านให้บังคับตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายนี้ว่าด้วยตัวแทน”

จากตัวบททั้ง 2 มาตรานี้ จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสมาคมกับบุคคลภายนอกนั้น ขึ้นอยู่กับการกระทำของคณะกรรมการ ซึ่งกฎหมายถือว่าเป็นตัวแทนของสมาคม การกระทำต่าง ๆ ของกรรมการสมาคมนั้นต้องกระทำให้อยู่ภายในขอบเขตอำนาจ และวัตถุประสงค์ของสมาคมเท่านั้น และเมื่อได้กระทำไปโดยถูกต้องแล้ว ผลของการกระทำย่อมผูกพันสมาคมให้ต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอก เสมือนกับสมาคมได้กระทำด้วยตัวเองทุกประการ

แต่ถ้ากรรมการของสมาคมได้กระทำไปเกินขอบเขตอำนาจ และวัตถุประสงค์ของสมาคม สมาคมหาต้องผูกพันหรือต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกแต่ประการใด กรรมการคนนั้น ๆ ย่อมต้องรับผิดชอบต่อบุคคลภายนอกโดยลำพังตนเอง แต่ถ้าสมาคมอยากจะรับผิดชอบในกิจการอันนี้ก็ทำได้โดยให้สัตยาบันเสียกิจการที่เข้าไปเกินขอบเขตหรือวัตถุประสงค์ก็จะผูกพันสมาคมต่อไป

สำหรับกรรมการคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้ไปกระทำหรือเห็นร่วมด้วยกับกรรมการคนที่เข้าไปผิดขอบเขตอำนาจและวัตถุประสงค์ของสมาคมก็ไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำของ

กรรมการคนนั้นด้วย เว้นเสียแต่จะให้ความยินยอมถึงจะต้องรับผิดชอบร่วมด้วย

มีปัญหาในกรณีที่กรรมการไปกระทำละเมิดต่อบุคคลภายนอก แต่อยู่ภายในขอบเขตวัตถุประสงค์ของสมาคมนั้น ทางสมาคมจะต้องรับผิดชอบให้สินไหม้บุคคลภายนอกหรือไม่ ปัญหานี้แน่นอนที่ทางสมาคมจะต้องรับผิดชอบให้สินไหม้บุคคลภายนอก แต่ก็มาไล่เบี้ยคืนได้จกกรรมการผู้ที่เป็นผู้กระทำละเมิดนั้นได้

บทที่ 6
ความเกี่ยวพันระหว่างสมาคมกับบรรดาสมาชิก
ของสมาคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1287 ได้บัญญัติว่า “สมาชิกของสมาคมทุกคนชอบที่จะตรวจตราความเป็นอยู่แห่งกิจการและทรัพย์สินของสมาคมได้”

มาตรา 1288 บัญญัติว่า “ถ้ามีระเบียบ ฟังส่งเงินค่าบำรุงเป็นระยะเวลาอย่างไร ท่านว่าเงินค่าบำรุงนั้นถึงกำหนดจะต้องใช้เต็มจำนวนเมื่อเริ่มต้นระยะเวลาบำรุงนั้นทุกครั้งไป”

มาตรา 1289 บัญญัติว่า “สมาชิกทุกคนจะออกจากสมาคมเมื่อใดก็ชอบที่จะออกได้ แต่ต้องใช้เงินค่าบำรุงและหนี้สินอย่างอื่นที่ค้างชำระอยู่ในขณะนั้นให้เสร็จ”

มาตรา 1290 บัญญัติว่า “นอกจากจะมีข้อบังคับบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นแล้ว ท่านว่าความรับผิดชอบของสมาชิกในสมาคมแต่ละคนจำกัดเพียงจำนวนเงินค่าบำรุงที่สมาชิกนั้นค้างชำระอยู่”

จากตัวอย่างบททั้ง 4 มาตรานี้ จะเห็นได้ว่า สมาคมกับมวลสมาชิกของสมาคมมีความเกี่ยวพันกันอย่างแนบแน่น กล่าวคือบรรดาสมาชิกจะต้องจ่ายเงินค่าบำรุงในฐานะเป็นสมาชิกให้สมาคมตามกำหนดระยะเวลาที่บ่งไว้ในข้อบังคับของสมาคม ส่วนจะเป็นเงินเท่าใดก็แล้วแต่ข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดไว้ เช่นค่าสมาชิกปีละ 200 บาท เป็นต้น ในการส่งเงินนี้ถ้าข้อบังคับให้ส่งได้เป็นงวด ๆ ก็ทำได้ แต่ถ้าข้อบังคับไม่ได้เขียนไว้ สมาชิกทุกคนจะต้องจ่ายเงินเต็มจำนวนทีเดียวทุกครั้งในการเรียกเก็บของสมาคม

ในการเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมใดก็เป็นด้วยความสมัครใจของสมาชิกคนนั้นเอง ฉะนั้น ถ้าสมาชิกคนนั้นอยากจะลาออกจากสมาคมก็ลาออกได้ ไม่ต้องไปขอความยินยอมจากใครแต่ที่พึงควรจำไว้คือว่า เงินค่าบำรุงสมาชิกถ้ายังค้างอยู่จะ

ต้องจ่ายให้ครบเสียก่อน และถ้าสมาชิกคนนั้นยังมีหนี้สินค้างอยู่กับสมาคมก็ต้องจัดการให้เรียบร้อยทุกประการก่อนที่จะเชิญลาออกไปได้

บรรดาสมาชิกของสมาคมจะต้องรับผิดชอบในบรรดาหนี้สินของสมาคม เท่าที่ยังค้างชำระค่าบำรุงสมาคมเท่านั้น ถ้าสมาชิกผู้นั้นชำระค่าสมาชิครบถ้วนแล้ว หนี้สินของสมาคมจะมีเท่าใดก็ไม่ต้องไปรับผิดชอบด้วย และเจ้าหนี้ก็จะมาวุ่นวายฟ้องเรียกให้สมาชิกชำระไม่ได้ด้วย เพราะเขาจ่ายครบแล้ว

บทที่ 7 การเลิกสมาคม

ความสิ้นสุดของสมาคมทำได้ 3 ประการคือ

1. เลิกโดยผลแห่งกฎหมาย
2. เลิกโดยคำสั่งของศาล
3. เลิกโดยคำสั่งของนายทะเบียน

เลิกโดยผลแห่งกฎหมายมาตรา 1292

ผลแห่งกฎหมายทำให้สมาคมเลิกได้ดังต่อไปนี้

1. ถ้ามีข้อบังคับของสมาคมกำหนดไว้ให้เลิกในกรณีอันใด เมื่อมีกรณีอันนั้นเกิดขึ้น สมาคมก็เลิก เช่น ตั้งสมาคมสามล้อเครื่องสัมพันธ์และมีข้อบังคับกำหนดไว้ว่า ถ้าทางราชการให้เลิกมี 3 ล้อเครื่องเมื่อใด ทางราชการให้เลิก 3 ล้อเครื่องวันรุ่งขึ้น จากนั้นสมาคมก็เลิกไปทันที

2. ถ้าตั้งสมาคมขึ้นโดยมีกำหนดเวลาไว้ เมื่อถึงกำหนดเวลานั้นสมาคมก็ต้องเลิก เช่น ตั้งสมาคมขึ้นมามีกำหนดเวลา 10 ปี พอครบ 10 ปี เมื่อใด สมาคมนั้นก็ต้องเลิกทันที

3. ถ้าสมาคมตั้งขึ้นมาเพื่อกระทำการอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะเมื่อการอันนั้นได้กระทำเสร็จแล้วก็ต้องเลิกไป เช่น ตั้งสมาคมขึ้นมาเพื่อก่อสร้างพระพุทธรูปยืนให้ใหญ่ที่สุดในโลกโดยเฉพาะ เมื่อสร้างเสร็จแล้ว สมาคมก็ต้องเลิกไป

4. เมื่อที่ประชุมใหญ่ของสมาคมลงมติให้เลิก เมื่อถึงศาลมีประชุมใหญ่ในบรรดาสมาชิกทั้งหมด แล้วที่ประชุมได้มีการเสนอวาระเรื่องเลิกกิจการสมาคม ถ้าที่ประชุมใหญ่ได้ลงมติให้เลิกสมาคมก็ต้องเลิกไป เพราะแสดงว่าไม่มีใครอยากจะทำเกี่ยวกับสมาคมอีกแล้ว

5. เมื่อสมาคมถูกฟ้องล้มละลาย สมาคมเป็นนิติบุคคลย่อมถูกฟ้องให้ล้มละลายได้ ฉะนั้นวันใดถ้าสมาคมตกเป็นผู้ล้มละลายแล้ว สภาพของสมาคมก็ย่อมสิ้นไปตามกฎหมายเช่นกัน

เลิกโดยคำสั่งของศาลมาตรา 1293

สมาคมอาจถูกยกเลิกโดยคำสั่งศาลได้ต่อเมื่อมีบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้เสียร้องขอ เช่น พนักงานอัยการ หรือบุคคลอื่น ๆ ที่มีส่วนได้เสีย ทำการร้องขอให้ศาลสั่งเลิกสมาคมไปเสีย ถ้าศาลพิจารณาแล้วเห็นสมควรให้เลิก ก็จะสั่งให้เลิกสมาคม และพร้อมกันนั้นก็จะต้องผู้ชำระบัญชีของสมาคมให้ด้วยในคราวเดียวกันนี้

สาเหตุที่จะขอให้ศาลสั่งเลิกสมาคมมี 3 ประการคือ

1. ถ้าวัตถุประสงค์ของสมาคมผิดกฎหมายหรือแปรผันเป็นผิดกฎหมาย เช่น ตั้งสมาคมสามล้อเครื่องสัมพันธมิตร แต่ความสัมพันธมิตรแปรผันเป็นสัมพันธมิตรในทางค้าของเถื่อนเช่นนี้ เป็นต้น
2. ถ้าจะจัดการสมาคมนั้นต่อไปอีกไม่ได้ ไม่ว่าจะเพราะเหตุใด ๆ เช่น ทรัพย์สินสมบัติของสมาคมสูญหายไปหมด หรือถูกโกง ถูกขโมยไปหมดนั้น เป็นต้น
3. ถ้าปรากฏว่าผู้ซึ่งจัดการสมาคมนั้น เป็นบุคคลอื่นมิใช่ผู้จัดการที่ได้จดทะเบียนไว้ แสดงว่าผิดตัวกัน ฉะนั้นขอให้ศาลสั่งเลิกสมาคมได้

เลิกโดยคำสั่งนายทะเบียนมาตรา 1293 ทวิและตรี

นายทะเบียนตามกฎหมายกระทรวงมหาดไทย มีอำนาจที่จะยกเลิกสมาคมต่าง ๆ ได้ ถ้าเข้าหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1. ถ้าวัตถุประสงค์หรือกิจการของสมาคมใดกลายเป็นภัยอันตรายต่อสันติภาพของประชาชน หรือ
2. ถ้าวัตถุประสงค์หรือกิจการของสมาคมใดอาจก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยในบ้านเมือง

หลักเกณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งใน 2 ประการนี้ อยู่ในอำนาจของนายทะเบียนที่จะพิจารณาและสั่งการลบชื่อสมาคมนั้น ๆ ได้ ถ้ากระทำผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ แต่อย่างไรก็ตามกฎหมายก็เปิดโอกาสให้ทางสมาคมโต้แย้งได้ ถ้าไม่เป็นจริงตามที่ถูกกล่าวหาโดยให้อุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังรัฐมนตรีมหาดไทยได้ภายใน 15 วัน นับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำสั่งนั้นจากนายทะเบียนและให้ถือคำสั่งของรัฐมนตรีมหาดไทยเป็นที่สุด

บทที่ 8

การชำระบัญชีหลังจากเลิกสมาคม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1294 ได้บัญญัติว่า “บทบัญญัติทั้งหลายในลักษณะ 22 หมวด 5 อันว่าด้วยการชำระบัญชีเลิกห้างหุ้นส่วนและบริษัทนั้น ท่านให้นำมาใช้บังคับในการชำระบัญชีสมาคมด้วยโดยอนุโลม”

มาตรา 1295 บัญญัติว่า “เมื่อได้ชำระบัญชีแล้ว ถ้ามีสินทรัพย์เหลืออยู่เท่าใด จะแบ่งให้แก่สมาชิกของสมาคมนั้นไม่ได้ สินทรัพย์ทั้งหมดนั้นจะต้องโอนไปให้แก่บุคคลอื่น ตามที่ได้ระบุไว้ในข้อบังคับของสมาคม หรือถ้าไม่ได้ระบุไว้ก็ตาม แต่สมาคมจะตกลงในที่ประชุมใหญ่”

มาตรา 1296 บัญญัติว่า “ถ้าในข้อบังคับของสมาคม หรือที่ประชุมใหญ่มิได้ระบุบุคคลใดไว้ให้เป็นผู้รับสินทรัพย์ที่เหลือไซ้ ท่านว่าสินทรัพย์ที่เหลือนั้นตกเป็นของแผ่นดิน”

จากตัวบททั้ง 3 มาตรานี้ จะเห็นได้ว่า เมื่อสมาคมเลิก การดำเนินกิจการก็ต้องมีการชำระบัญชีของสมาคมนั้น หลักเกณฑ์การชำระบัญชีของสมาคมนี้กฎหมายมิได้บัญญัติตัวบทไว้โดยเฉพาะ แต่ให้เอาบทบัญญัติทั้งหลายอันว่าด้วยการชำระบัญชีของห้างหุ้นส่วนบริษัทมาใช้บังคับโดยอนุโลม ซึ่งเราได้ศึกษากันมาแล้ว ฉะนั้นจะไม่กล่าวซ้ำอีก ในที่นี้จะกล่าวถึงสิ่งที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ เมื่อได้ชำระบัญชีของสมาคมจนหมดสิ้นแล้ว ยังมีทรัพย์สินเหลืออยู่ มีปัญหาว่า ทรัพย์สินที่เหลืออยู่นี้ จะแบ่งให้สมาชิกได้หรือไม่

ปัญหานี้ตอบได้ว่าไม่ได้ เพราะกฎหมายมาตรา 1295 ได้บัญญัติห้ามไว้อย่างชัดเจนว่า เมื่อได้ชำระบัญชีแล้ว ถ้ามีทรัพย์สินเหลืออยู่เท่าใด จะแบ่งให้แก่สมาชิกของสมาคมนั้นไม่ได้ แสดงว่าบรรดาสมาชิกของสมาคมไม่มีทางที่จะได้ทรัพย์สินของสมาคมเป็นอันขาด ถ้าเป็นเช่นนั้น มีปัญหาต่อไปว่าใครจะ

เป็นคนได้ทรัพย์สินที่เหลือของสมาคม ปัญหาที่กฎหมายก็ได้บัญญัติแก้ไขให้แล้วว่า ถ้ามีทรัพย์สินเหลือ ทรัพย์สินเหล่านี้จะต้องโอนไปให้แก่นิติบุคคลตามที่ได้ระบุไว้ในข้อบังคับของสมาคมนั้น แสดงว่า ทรัพย์สินที่เหลือนี้จะต้องให้แก่นิติบุคคลเท่านั้น และนิติบุคคลนั้นต้องระบุชื่อไว้ในข้อบังคับของสมาคมด้วย เพราะนิติบุคคลมีอยู่หลายชนิด ห้างหุ้นส่วนจดทะเบียนห้างหุ้นส่วนจำกัด หรือบริษัทจำกัดก็เป็นนิติบุคคล แต่นิติบุคคลพวกนี้ตั้งขึ้นมาเพื่อแสวงหากำไรมาแบ่งปันกันทั้งนั้น จึงเห็นได้ว่านิติบุคคลที่ควรจะได้รับทรัพย์สินที่เหลือของสมาคมนี้ ควรจะเป็นนิติบุคคลที่ดำเนินการโดยไม่ได้หวังกำไรอย่างไรก็ดี กล่าวสั้น ๆ ว่านิติบุคคลนั้นควรจะมีลักษณะอย่างเดียวกับสมาคม เช่นสมาคมอื่นหรือมูลนิธิต่าง ๆ เป็นต้น และต้องถูกระบุชื่อไว้ในข้อบังคับของสมาคมด้วย

มีปัญหาต่อไปว่า ถ้าในข้อบังคับของสมาคมไม่ได้ระบุว่า ให้ยกทรัพย์สินที่เหลือให้นิติบุคคลใดแล้ว จะมีปัญหาว่าจะทำอย่างไรกันต่อไปทรัพย์สินที่เหลือนั้น

ปัญหานี้ตอบได้ว่า ถ้าข้อบังคับไม่ได้ระบุว่าให้ยกทรัพย์สินที่เหลือแก่บุคคลใดแล้ว กฎหมายให้ที่ประชุมใหญ่ของบรรดาสมาชิกเป็นคนลงมติตัดสินว่าสมควรจะยกให้แก่นิติบุคคลใดก็ได้ สุดแล้วแต่เสียงข้างมาก

และมีปัญหาอีกว่า ถ้าไม่มีข้อบังคับของสมาคมระบุว่า ยกทรัพย์สินที่เหลือให้แก่นิติบุคคลใดหรือที่ประชุมใหญ่มิได้ระบุนิติบุคคลใดไว้ให้เป็นผู้รับทรัพย์สินที่เหลือ ปัญหาว่าจะทำอย่างไรกับทรัพย์สินนั้น ปัญหานี้ไม่ยากเมื่อไม่มีทั้ง 2 ประการดังกล่าว คือไม่มีข้อบังคับของสมาคมและไม่มีมติของที่ประชุมใหญ่ว่าให้ทำอย่างไรแก่ทรัพย์สินนั้นแล้ว กฎหมายให้ทรัพย์สินที่เหลือของสมาคมนั้นตกเป็นของแผ่นดินต่อไปทันที